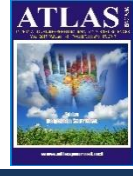

ATLAS INTERNATIONAL REFERRED JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

ISSN:2619-936X

Article Arrival Date: 05.05.2018

Published Date:27.07.2018

2018 / July

Vol 4, Issue:10

Pp:566-572

Disciplines: Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences)

KABARTMA ŞEKİL VE AMBLEMİN SAĞLIK VE HASTALIKLA İLGİLİ TOPLUMSAL MESAJLARI

EMBLEMS ABOUT WITH HEALT AND ILNESS ARE REFER TO GIVE SOCIETAL
MESSEGE

Doç. Dr. Recep CENGİZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi,
sosyoloji1983@hotmail.com, Samsun/Türkiye

ÖZET

Çoğu zaman mitolojik özelliklere sahip olduğunu düşündüğümüz geyik, yılan, leylek ve güvercin gibi hayvan tasarımlarının gerçek bir çok olayları ve yerleri tanıtmak amacıyla toplumsal iletişim için birer araç olarak kullanıldıkları görülmektedir.

Araştırmada, geleneksel tıp alanında tedavi edici varlık karakterini, etinin çeşitli terkiplerde tüketilmesi yoluyla sağladığına inanılan geyiğin ve güvercinin, iç güdüleriyle salgın hastalıkların yaygınlığına/yayılabacağına dikkat çektiğine inanılan yılanın ve leğleğin çeşitli fiziki mekanlara figür olarak kullanılmasının verdiği mesajlar geleneksel düşünce bağlamında sağlık sosyolojisi açısından teorik olarak ele alınmıştır.

Çalışmamızda “Darü'l-Hayr Medresesi”nde görülen geyik figürü, “Büyük Hamam”ı temsil eden güvercin figürleri ve Leylekli köprü üzerindeki yılan ve leylek figürlerinin tıbbi açıdan verdiği mesajlar teorik olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler; İslam, tarih, yılan, geleneksel tıp, mesaj

ABSTRACT

It is seen that the designs of such animals as deer, snake, stork and pigeon, which we mostly think possess only mythological features, have been used as figürs each in order to introduce many real events and places.

In the study, we will therotically take up, in respect of traditional idea, the messages implied by deer and pigeon, which are believed to provide their therapeutical charecter in traditional medicine through the consumption of their meats in a variety of compounds, and by snake and stork, which are believed to draw attention to the implication that epidemic diseases will break out by their instincts.

Accordingly, we vill firstly evaluate therotically the functions and medical messages of “Dar’ül Hayr medressah” together with its taps inside, which is a place where deer was used as an figür, “the Geat Public Bath”, where there is the figure of pigeon representing water believed to have curative effects, as well as a number of bridges and fountains, where this sort of animal figures were used. Secondly, we will try to present, together with their contents, all the places where the figures belonging to the so-called animal, along with a slide show.

Key word; history, islamic, snake, stork, pigeon, traditional medicine medical messages

1. GİRİŞ

Sağlık, sosyal hayat alanlarının varlık karakterinden sosyal hayatın demografik özelliklerine kadar geniş bir yelpazede ve tarihsel süreç içinde insanın iyi olma durumunun değişimini içeren tıbbi olduğu kadar sosyolojik bir olgudur. Benzer şekilde sağlık, rahatsızlık ve hastalık algılamaları göreceli farklılıklar içerdiği için hem geçmiş hem de günümüz dünyasındaki toplumlarda birbirinden nitelik olarak farklı özellikler içermektedir. Geleneksellikten modernizme hasta mahremiyetinden organ nakline uzanan birçok tıp konularının farklılaşması bu duruma örnek gösterilebilir. Toplumsal sağlıkla ilgili sorunlar toplumdan topluma ve aynı bir toplum içinde zamandan zamana değişiklik gösterebilmektedir. Bu bağlamda tıp sadece hastalığın saptanmasıyla ilgili değil aynı zamanda bireyin çevresinin ve yaşam tarzının tanımlanması ve onun sağlığını nasıl etkilediğiyle de ilgili olmaktadır.

Sağlığın, vücudun hasta olmama durumu, vücut esenliği, sıhhat ve¹ fiziksel, zihinsel ve sosyal yönlerden normal/iyi olma durumu olarak tanımlanması göz önüne alındığında, sağlığın sadece biyolojik bir konu olmadığı aynı zamanda sosyal bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde sağlık sosyolojisinde önemli görebileceğimiz problemlerden biride rahatsızlık ve hastalık kavramlarının farklı toplumlarda değişik anlamlarda kullanılmasıdır. Söz konusu kavramlar Batıda ve Türkiye’de farklı kavramlar olarak kullanılmaktadır. Türkçede, rahatsızlık; tedirginlik, huzurun ve rahatın kaçtığı hissetmek anlamında kullanılırken hastalık, sağlığın ve esenliğin bozulması şeklinde tanımlanmaktadır.² Söz konusu kavramlar Türkçede açık olmaması nedeniyle çalışmada aynı anlamda kullanılmıştır. Hem rahatsızlık hem de hastalık, vücutta çeşitli ruhsal-fiziksel işaret ve belirtilerle ortaya çıkan sosyolojik bir sorun olarak görülmektedir.

İdeal bir tip olarak toplum, sosyal etkileşim boyutunda toplumsal kurumları da tanımlamaktadır. Örneğin geleneksel toplumda geleneksel tarım ve geleneksel aile, modern toplumda modern tarım ve modern aile gibi. Aynı şekilde geleneksel toplumda; geleneksel tıp, modern toplumda; modern tıp tanımlamaları da toplum tipinin iz düşümleri olarak varlık kazanmış olmaktadır. Şüphesiz, herhangi bir popülasyonun sağlığı onu çevreleyen toplumun geleneksel ya da modern oluşuyla ilgili olarak değişim göstermekte ve gelişmektedir.³ Bu bağlamda sağlık konusunun toplumsal bir olgu olduğuna yönelik şu sosyolojik bilgileri örnekler olarak verebiliriz. Bunlardan birincisi, insanlar sağlıklı ya da hastalıklı oluşlarına diğer insanların durumunu esas alarak hatta kıyaslayarak karar verirler ve sağlık standartları toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir. İkincisi, insanlar sağlığı etik değerler manzumesi içinde değerlendirmektedirler. Örneğin bazı toplumlar homoseksüelliği bilimsel bakış açısından olağan bir durum olarak kabul etmesine rağmen, bazıları ise söz konusu durumu ahlaki temellerde reddeden hastalık olarak değerlendirebilmektedirler. Üçüncüsü, sağlığın kültürel standartlarının zamanla değişmesidir. Örneğin, yüzyılın başlarında önde gelen birtakım tıpçılar, yüksek eğitimin insan beyni üzerinde sağlıksız bir gerilemeyi doğurduğunu hatta bazı uzmanlar da anne sütü içindeki maddelerin yeterli olmaması nedeniyle inek veya koyun sütünü tercih etmek gerektiğini belirtmelerine rağmen bugün bu konularla ilgili önceki açıklamalar tıp bilimi açısından destek görmemektedirler. Dördüncüsü, sağlık toplumun sahip olduğu endüstrileşme ve bunun bir göstergesi olan teknolojiye bağlı olarak belirginlik kazanmaktadır. Endüstriyel teknoloji insanın bir amaç değil bir araç olarak kullanılmasına bağlı olarak yeni sağlık tehditleri oluştursa da yaşam standartlarını artırmakta ve sağlıkla ilgili fikirlerimizde değişmeye ve gelişmeye neden olmaktadır. Sonuncusu ise, dünya üzerindeki her toplum, kişisel iyiliği arttırıcı kaynakları eşitsiz bir şekilde dağıttığı için sağlık, sosyal eşitsizliğe bağlı olarak ortaya çıkmaktadır: Varlıklı toplumların kadın ve erkekleri fiziksel, zihinsel ve sosyal anlamda sağlıkları yoksul olanlardan daha sağlam ve ortalama ömür açısından daha uzundur.

Sağlık sosyolojisinde sağlıkla ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında şu sosyolojik gerçeklikleri de dikkate almak ve açıklamak gerekmektedir. Bunlardan birincisi, sağlık politikasındaki değişimler ve diğer toplumsal kurumların sağlığa olan etkilerinin araştırılması. İkincisi ise, sağlık çalışanlarının sosyolojik bilgiye sahip olmalarının gerekliliği ve toplumsal sağlığın geliştirilmesi yönünde araştırılmaların gerçekleştirilmesidir. Söz konusu değerlendirmeler, sağlığın toplumsal kurumlar olan din, ahlak, eğitim-öğretim, siyaset, hukuk vb. den nasıl etkilendiğinin araştırılması sağlık gözetimi stratejileri ve sağlıklı nüfusun profilini çıkarmaya yönelik çalışmaları gerektirmektedir. Şüphesiz formel ve kurumsallaşmış sağlık ilişkilerinin anlaşılması daha geniş bir alanı ifade eden geleneksel, enformel, topluluk temelindeki sağlık ve hastalıkla ilgili seçeneklerinde dikkate alınmasını gerektirmektedir. Sosyolojik yaklaşımın hastalık ve rahatsızlığa yönelik bakış açısı, organizmanın salt mikrobik, travmatik nedenlerinin ihmal edilerek daha ziyade insan bedeninin psikolojik ve sosyal yönden maruz kaldığı engellemelerin ortaya çıkardığı biyomedikal aksamalarının nedenlerini ve

¹Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998

²a.g.e. 1998

³Toplumları çeşitli kriterlere göre tanımladığımızda birçok tiplere yerleştirmek mümkün olmakla beraber genelde geleneksel ve modern toplum tiplemesini sosyolojik anlamda şu temalarla açıklamak mümkündür. Geleneksel toplumlar: Bir ideal tip olarak ele alındığın da sosyo-ekonomik yapı bakımından, kendi kendine yeterli kapalı bir ekonomi, sınırlı sosyal hareketlilik, dini olanla sosyo-kültürel faktörlerin birbirine karıştığı bir sosyal hayat sunmaktadır. Bu toplum tipinde her toplumsal kurum gibi sağlık kurumunun en önemli toplumsal fonksiyonlarından biri grup sağlığının korunmasıdır. Modern sanayi toplumu ise tasvirini tam olarak yapma olanağı bulunmasa da sosyal örgütlülük açısından oldukça karmaşık bir yapı sergilemektedir. Bu tür toplumda yatay ve dikey hareketlilik yoğunlaşmış, kentleşme ile sosyal hayat alanları daraltılmış ve kendine özgü yapısıyla sağlık eğitimi ve hizmeti veren bir görünüm arz etmektedir.

aksaklıkların giderilmesinde toplumun yapısının belirleyici olduğunun tespit edilmesidir. **Bu anlamda sosyoloji, rahatsızlık ve hastalığın nedenlerini ve sağlıklı olmanın/kalmanın özelliklerini, toplumsal şartlar, toplumsal tasarım, eylem, dil, duygular vb. açısından açıklamaktadır.**

Araştırmada, 3 nolu başlık altında sunduğumuz fiziki mekânların içerdiği bazı hayvan figürlerinin, geleneksel toplum yapısı içinde sağlık ve hastalıklarla ilgili mesajları toplumsal tasarım, duygular vb. açısından açıklanabilir nitelikte bulunmuş ve sosyolojik açıdan değerlendirilmiştir. Çalışmada, kabartma şekil, amblem ve figür kavramları benzer anlamlarda kullanılmıştır. Araştırma, söz konusu fiziki mekânların içeriğinde yer alan figürlerin gözlem ve teorik bilgilerle birleştirilmesine dayanan sosyolojik yorumuyla sınırlı tutulmuştur. Yine araştırmada fiziki mekânların içeriğinde yer alan figürlerin sadece sağlık ve hastalık açısından verdiği toplumsal mesajlar ele alınmış ve bu husus da bir davranış geliştirme hedeflenmemiştir. Araştırmanın evreni Tokat/Niksar olarak belirlenmiştir. Örnekleme ise, “Darü’l-Hayr Medresesi”, “Büyük Hamam” ve “leylekli köprü” olarak isimlendirilen fiziki mekânlar olarak sınırlandırılmıştır.

Çalışmada sağlık ve hastalıkla ilgili değerlendirdiğimiz söz konusu fiziki mekânların içeriğinde yer alan figürlerin; sağlık ve hastalıkla ilgili mesajları, tarihçilerin kronolojik süreci takip ederek özellikle Danişmendiler dönemine yönelik açıklama girişimlerinden, sanat tarihçilerinin yapıtlarda aradığı tarihsel sürece ait estetikten farklı bir perspektiften ele alınmıştır. Örnekleme olarak ele aldığımız fiziki mekânların içerdiği bazı hayvan figürlerinin değerlendirilmesi genel olarak yer, zaman ve addan mümkün olduğunca bağımsız sosyolojik olarak belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada örnek olarak ele alınan fiziki mekânların varlık karakterleri sağlık ve hastalığa yönelik olarak sosyolojik bir bağlam içinde yorumlanmaya çalışılmıştır.

2. FİGÜRLERİN SAĞLIK VE HASTALIKLA İLGİLİ MESAJLARI

Fiziki mekânların içeriğinde yer alan tıpla ilgili figürlerin sağlık ve hastalıkla ilgili mesajlarını açıklamaya yönelik örneklerden birincisi, hayvan türlerinden geyiğin ablem olarak kullanıldığı “Darü’l-Hayr Medresesi” ikincisi, şifalı olduğuna inanılan suları ve aşkı temsil eden genç kadın ve güvercin figürleri ile süslenmiş olan “Büyük Hamam” üçüncüsü ise, yılan ve leylek figürlerinin bulunduğu “leylekli köprü”dür.⁴

Çoğu zaman sadece mitolojik özellikleri üzerinde durulan ancak burada bu yönü ihmal edilerek ele alınan yılan, leylek, güvercin, geyik gibi hayvan figürlerinin tıp alanındaki kullanımları toplumsal mesaj ve imalar olarak değerlendirilebilir.

Bir toplumsal tasarım olarak fiziki yapıların üzerindeki hayvan figürleri belirli hastalıkların yaygınlığına/yayılabacağına ve söz konusu bu hayvanlarla ilgili ürünlerin belirli terkiplerde tüketilmesinin çeşitli hastalıkları iyileştirdiğine ilişkin toplumsal mesaj vermeye yönelik olduğudur. Taş üzerine yapılmış tıpla ilgili bu türden figürlerin bulunduğu fiziki mekanları/yapıları açıklamaya çalışırsak şu görünürlükle karşılaşmaktadırlar.

2.1. Leylekli Köprü

Leylekli köprüde, taş üzerine işlenmiş, ağzında yılan ve yumurtası olan leylek figürünün toplum sağlığına ve çevre koruma düşüncesine yönelik bir dizi mesajlar içerdiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda, leylek temizliği, yılan salgın bir hastalığı, yılanın leyleğin ağzında bulunması temiz bir çevre için hassas olunmasını, yumurtalarında sağlıklı bir nesil için sağlıklı bir çevreye ihtiyaç bulunduğuna karşılık gelebilir.

Leylek yaratılışında çeşitli özelliklere sahip güçlü içgüdüleri olan bir hayvan olarak kabul edilmektedir. Bu özellikleri sebebiyle leyleğin özgün bir yaşamı bulunmaktadır. Bu özelliklerinden hareketle önemsendiğini düşündüğümüz leyleğin sağlık ve hastalık açısından bir dizi mesajı birlikte ilettiği anlaşılmaktadır.⁵

Bu mesajlardan birincisi, leyleğin iki ayrı bölgeye tam ya da yarı kalmış olarak yuva yapmasının muhtemel bir çevre tehdidinde dikkat çekmiş olması mesajıdır. Leyleğin bulunduğu bir bölgeyi terk

⁴Bahse konu fiziki mekânlar Niksar (Tokat) merkez yerleşim biriminde hala varlığını devam ettiren tarihi yapılardan oluşmaktadır. Bkz.⁴ Kemal Şahin, Danişmendiler Döneminde Niksar (1071–1178), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası, Niksar, 1999

⁵Kemal Şahin, Danişmendiler Döneminde Niksar (1071–1178), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası, Niksar, 1999

etmiş olması söz konusu bölgenin çevre kirliliğine maruz kaldığını göstermektedir. Hatta çevresel bir kirlenme durumunda yumurtaları da etkilenmişse onlarında terk etmektedir. İkincisi ise, leyleğin mekan olarak seçtiği yerlerde zararlı olarak nitelendirilen zararlı böceklerin bulunmadığıdır.

Leylekle ilgili bir başka sağlık ve hastalık mesajı ise, leylek yavrusunun kanının belirli terkpte tüketilmesinin cüzzam⁶ hastalığına iyi geldiğine yönelik bilgidir. Bütün bunları leyleğin hem temiz bir çevre hem de ciddi bir hastalık olan cüzama karşı biyolojik/bedensel sağlık sembolü olarak kullanılmasını öne çıkardığı düşünülebilir.

Aynı şekilde yılanla ilgili insanlığın binlerce yıl geriye uzanan tarihine bakıldığında yılanlardan hep korkulduğu ancak onların olağanüstü güçleri olduğuna inanılarak tanrılaştırıldıkları, yılanların koruyuculuğuna sığındıkları bilinmektedir. Tarihi kalıntılarda Mısır tanrılarının ve firavunlarının çoğunun başlarında onları koruyan bir yılan figürü kabartmasının bulunması ilk uygarlıkların hemen hepsinde bir 'yaşam ağacı' öyküsü var olmasından kaynaklanmaktadır. İnanca göre tabiatı, yaşam ağacını yılanlar, yılanları da toprak korumaktadır. O dönemde yaşamın ve sağlığın koruyucusu yılanların bir takım doğaüstü fiziksel ve ruhsal güçlerinin olduğuna, evleri, şehirleri koruduklarına, hastalıkları iyileştirdiklerine inanılıyordu. Gılgamış destanından eski Yunan, Roma ve Anadolu medeniyetlerindeki yazıtlara kadar bu “yaşam ağacı”, “ölümsüzlük” ve “yılan” üçlüsünü görmek mümkündür.

Yılan, özellikle zehirli yılan ölüm sembolü olarak kullanılmasına rağmen ölümün zıddı olan hayatı da hatırlatmaktadır. Dolayısıyla yılan, hayat ve sağlığı aynı anda ifade etmek için kullanılan bir motif özelliği kazanmaktadır. Orta Asya Türk boyları arasında olumlu vasıflar taşıyan bir yaratık olarak kabul edilen yılan veya ejderha motifi, daha sonra korkunç ve zararlı, bir hayvan hüviyetine bürünür. Ejderha, yılanın mübalağalı surette büyütülmüş, korkunçlaştırılmış ve stilize edilmiş, tamamen hayali ve efsanevi bir modelidir.

Benzer olarak yılan bir tıp sembolü olarak sağlık hizmeti veren mekânlar ve sağlığın önemine dikkat çekmek için bir tıp sembolü olarak kullanılmakla beraber burada üzerinde durulması gereken önemli husus yılanın salgın hastalıkların olduğuna ya da olacağına ilişkin sağlık ve hastalıkla ilgili verdiği mesajıdır. Köprü üzerinde bulunana leyleğin ağzındaki yılan figürü bölgesel olarak muhtemel salgınlara dikkat çekme açısından önem taşıdığı biçiminde düşünülebilir.

İslam tarihinde Büyük Selçuklardan başlamak üzere hemen hemen her Türk devletinde yılan figürünün han ve kervan saraylarda dahil olmak üzere şifa hane ve tıp medreselerinin kapıları üzerinde tıp sembolü olarak kullanıldığı görülmektedir.

Aynı zamanda 14.y.y.da siyah yılanların derisinden “Fırızşahi collyrium” adı verilen ve hala kullanılan etkili bir “collyrium” (göz merhemi/ilacı) hazırlandığı hatırlanırsa yılanın tıp tarihindeki yerine bir başka kanıt olarak düşünülebilir. Bu iki hayvanın içgüdüsel yaşamsal varlık karakteri

6 Cüzzam, Hansen basili ya da Mycobacterium leprae adı verilen bir mikroorganizmanın yol açtığı , çevresel sinir sistemi ve deri başta olmak üzere birçok sistem ve organı etkileyebilen , bulaşıcı bir hastalıktır. Çağlar boyu çok korkulan bir hastalık olan cüzzam , birçok yazın ve sinema yapıtına da konu olmuştur. Cüzzam hastalığının ilk kez ne zaman ortaya çıktığını kesin olarak belirlemek halen mümkün olmasa da hastalığı tanısı ile ilgili ilk yazılı kayıtlar M.Ö. 600'lü yıllara aittir(1). Hint , Mısır ve Çin uygarlıklarının bu tarihten daha önceleri M.Ö. 16-13. yüzyıllarda hastalığı tanıdıkları var sayılmaktadır. Bu zaman dilimine tarihlenen Mısır'da bulunan bazı kalıntılar varsayımı desteklemektedir. Eski Yunanlılar ve Araplar'ın da hastalığı tanıdıkları düşünülmektedir. Bazı kaynaklar cüzzam'ın Avrupa'ya Hindistan'dan Büyük İskender'in ordusunun askerleri ile , bazıları da Roma askerleri tarafından taşındığını öne sürerler. Cüzzam Haçlı seferleri sırasında oldukça yaygın bir hal almıştır. Hastalık yaygınlaşmaya başladıkça cüzzamlılar adeta lanetlenmiş kimseler olarak kabul edilip, toplulardan dışlanmışlardır.

Cüzzamlılar yerleşim birimlerinden uzak yerlere hatta özel adalara sürülerek , buralarda kendi hallerine bırakılmaktaydılar. Cüzzamlı hastaları toplayıp barındıran ve miskinhane olarak bilinen kurumlar da vardı. On altıncı asrın başlarına doğru cüzzam Avrupa'da azaldığı için hastalar yeniden bazı sosyal haklara kavuştular.

Korunma ve Tedavi; Günümüzde Cüzzam korkulacak bir hastalık olmaktan çıkmıştır . Tamı koyulduğunda tedavisi kesin olarak yapılabilmektedir. Bir çok hastalıkta olduğu gibi erken tanı önemlidir. Erken tanı yapıldığı durumlarda hiç bir kalıcı sakatlık oluşmadan tedavi mümkündür. Tedavi bakterinin duyarlı olduğu antibiyotikler ile yapılır. Dapsone (diaminodipheynlsulfone, DSS), sulfonlar, rifampin ve ethionamid gibi ilaçlar kullanılabilir. Hastalık yetişkinlere bulaşmaz. Ancak hastalara yakın çevredeki çocukların hastalıktan korunması düşünülebilir. Bunun için BCG aşılama ve 2 yaşından küçükler haftada 5 mg ve 2 yaştan büyüklere de haftada 10 mg Dapson adlı ilaç verilebilir. Çocukların hastalık olan çevreden uzaklaştırılmaları en uygun tedbirdir.

Cüzzam , ihbarı zorunlu bir hastalık olup , tedavi devlet eliyle ve ücret alınmadan yapılmaktadır. Cüzzamın tıbbi tedavisi kadar cerrahi tedavisi, fizik ve psikiyatrik tedavisi de çok önemlidir. Türkiye'de 2002 yılı rakamlarına göre 2500 lepralı hasta bulunmaktadır. Hastalığa Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da daha sık rastlanmaktadır. (Wikipedia.org)

karşılaştırıldığında yılan salgın hastalıkların olduğu ya da olacağı bölgelere işaret ederek hastalığı, leylek ise sağlığı temsil etmektedir diyebiliriz.

2.2. Büyük Hamam

İnsanlar yüzyıllardır hamam vb. yapılarda veya şifalı olarak nitelendirilen suların kaynaklarında çeşitli hastalıkların tedavi edilmesini sağlamışlar ve hala sağlamaya devam etmektedirler. Hamamlar, çıban ve sivilcelerin iyileştirilmesi, yaz ve kış mevsimlerinde özellikle öğle vaktinde girilmesi durumunda ağrıların giderilmesi gibi bir dizi rahatsızlık ve hastalıkların iyileştirilmesinde işlev gören mekanlar olarak tarih sahnesinde yerini almaktadır.⁷

Büyük olmasa bile geçmişte kuruluş aşamasında söz konusu hamamın, frengi ve sarılık gibi hastalıklara iyi geldiği bilinen suyu içerdiği ifade edilmektedir. Hamamın suyuna bağlı olarak biyolojik açıdan verdiği sağlık hizmetinin psikolojik ve sosyal açıdan sağlıklı olmayı ifade ettiğini düşündüğümüz genel olarak güvercine benzettiğimiz yırtıcı bir kuş figürü olarak görülen güvercin figürü ile süslendiği görülmektedir. Bilindiği gibi güvercin yaratılışının bir gereği olarak, diğer kuşlardan farklı bazı özelliklere sahiptir. Bunlardan birincisi, İnsan gibi sevgi gösterisi yapması ve güvercin çiftlerinin birbirlerine sadakatle bağlılıklarıdır. İkincisi ise, Güvercin etinin tıbbi bakımdan önemsenen bir terkibe sahip olmasıdır. Etinin cinsel gücü artırdığına, kansızlığı giderdiğine, kalp hastalığına iyi geldiğine inanılmaktadır.

Güvercin eti susam yağı ile pişirilerek yenirse böbrek taşlarının düşürülmesini sağlamakta ve konuşma bozukluğunu (dil peltekliliğini) giderebilmektedir. Güvercin kanı saç kepeklenmesini önlemekte, kemiğinin külü yanık yaralar üzerine konursa yaraları iyileştirebilmektedir.

Söz konusu hamamı çekici kılan bir başka faktör su kurnaların ön yüzeyinde genç kadın figürlerinin bulunmasıdır. Sözü edilen genç kadın figürlerinden hareketle, hamamın suyunun özellikle kadın cinsiyeti açısından cildi güzelleştiren, cinsel bazı hastalıkları önleyen, cinselliği artıran, hatta kadınlarda manapoz dönemini geciktiren bir fonksiyonu ifa ettiğini düşünebiliriz.⁸

2.3. Darü'l Hayr Medresesi (Çöreği Büyük Cammii)

Tıp açısından, Cüzamhane⁹ olarak ifade edilen Darü'l-Hayr medresesi çeşitli kaynaklarda cüzam, verem veya psikiyatrik hastalıkların tedavi oldukları ve barındıkları mekanlar anlamında kullanılmıştır. Evliya Çelebi'nin, Niksar Ayvaz suyu ile cüzam hastalıkların tedavi edildiğini yazdığı dikkate alınır, burasının cüzamlı hastaların bir barınma ve tedavi merkezi olduğu söylenebilir.

Bu türden sağlık hizmeti veren birimlerin büyük Selçuklular zamanında Bağdat yakınlarında kurulan, psikiyatrik hastaların tedavi oldukları mekanlar olan Deyr Huzkıl hastanelerinde de görülmektedir. Tarihi süreç içinde değişik adlar altında faaliyet gösteren medrese, hastane, zaviye, türbe, han gah ve cami gibi bir dizi sosyal işlev gören bu mekanın giriş kapısı üzerinde geyik figürü bulunmaktadır.

Söz konusu fiziki mekanın bütünlüğünden bir unsur olarak kabul ettiğimiz üç kardeşler çeşmesinde de, bir tarafta geyik sağan kadın figürü, diğer tarafta ise serbestçe dolaşan geyik sürüsü figürü bulunmaktadır. Geyik figürünün bulunduğu dikkate alınacak olursa, burasının gerek cüzam ve gerekse akıl hastalarının tedavi merkezi olduğunu söyleyebiliriz.

İslam geleneğinde hayvan figürlerinin kullanımındaki önemli sayabileceğimiz hususlardan biride hayvanların yaratılışı hakkında İslam öğretisinin özgün vurgulara sahip olmasıdır. Bu vurgulardan birisi Kuranın hayvanlar alemiyle ilgili yer yer açıklayıcı bilgilere yer vermesidir.¹⁰

Buna bağlı olarak İslam dünyasında hayvanların bazıları mitolojiden sağlığa kadar geniş bir yelpazede sembol olarak kullanılmış ve rahatsızlıkların ve hastalıkların iyileştirilmesi hususunda reçetelendirilme

⁷Saadettin Özçelik, Kitabü'l Mühimmat, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 39

⁸Kemal Şahin, Danişmendîler Döneminde Niksar (1071-1178), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası, Niksar, 1999, s.82

¹⁰Yeryüzünde hiç bir hayvan ve iki kanadı ile uçan hiç bir kuş yoktur ki sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Biz kitap da hiç bir şeyi eksik bırakmamışızdır. Sonra Rab'lerine toplanacaktır (Süleyman Ateş, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, En'am Süresi, 36. Ayet). Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için ısınma ve daha bir çok yararlar vardır. Ve onlardan kimini yersiniz (Süleyman Ateş, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, Hicr suresi, 5. Ayet).

ve tüketim açısından disipline edilmiştir. İslam mitolojisinde özellikle Anadolu'da geyik kutsal bir hayvan olarak görülmektedir.¹¹

Geyiğin tıp açısından önemi meşhur Türk hekimi Ebubekr El Razi'nin açıklamalarında ön plana çıkmaktadır ona göre geyik etinin belirli tertiplerde tüketilmesi bir dizi hastalığa şifa olmaktadır özellikle felç hastalıklarında ve çeşitli ağrıların giderilmesinde ilaç olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu bilgiler söz konusu bu yerleşmenin döneme ait bir hastane olduğunu doğrular niteliktedir.¹² Figürlere ilişkin bir başka bakış açısı ise genel halk sağlığı ve çevre koruma fikrine yönelik olabileceğidir.

Geyik boynuzu ile bir yer tütsülenirse söz konusu bu yerin akrep, yılan ve böceklerden arındırılmış olacağına dönük beklenti çevresel tehditlerin yok edilmesine yöneliktir. Yine geyiğin tersi ile derisinin bir parçası yakıldıktan sonra oluşturulan terkinin belirli oranlarda çocuklara verilmesiyle çocukların akıllı, hitabeti güçlü olacağına yönelik beklentiyi içermektedir. Daha da önemlisi geyik figürünün psikiyatrik ve cüzzamlı hastaların ve bunlarla ilgili hastanelerin birer sembolü olarak kullanılmasıdır.¹³

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Doğal afetlerle yıkılan, yasal düzenlemelerle yerleri değiştirilen ve daha da önemlisi define arayıcıları tarafından tahrip edilen hatta sanal bilgilerle (örneğin, yılan figürlerinin her kıvrımının belirli uzaklığı ve yönü ifade ettiğine yönelik inanç) tahrif edilen söz konusu Türk-İslam dünyasının sağlıklı ilgili mekânlarının bir içeriği olan figürlerin araştırılmasında bir dizi zorlukla karşılaşıldığı muhakkaktır.

Türk-İslam dünyasının sağlık ve hastalıklarla ilgili dünya görüşü, mitolojik unsurlara yaslanan inanç ve ritüeller ile birlikte aşırılığa ulaşmayan metafizik sipekilasyondan uzak Süryani Hıristiyanlığı ile örtüşmektedir. İslam dünyasında geleneksel tıp bilgi, kurumsallaşma ve hizmet açılarından özgün bir yapı oluşturmuştur. Bu özgünlüğün tipik örneğini vakıflar ve hastaneler oluşturmaktadır.

Çoğu zaman sadece mitolojik özelliklere sahip olduğunu düşündüğümüz geyik, yılan, leylek, güvercin gibi hayvan tasarımlarının toplumsal olarak sağlığın ve hastalığın özelliklerini bir toplumsal eylem ve tasarım olarak insan tepkisini açıklamak amacı ile gerçek bir çok olayları ve yerleri de tanıtmak/tanımak için birer ablem olarak kullanıldıkları görülmektedir.

Söz konusu fiziki mekanlarda bulunan şekil ve figürlerin değerlendirmesi amacı ile konuya yönelik, döneme ait ileri sürülebilecek görüşlerden birincisi, tarihi olarak bölgenin bir tıp merkezi olabileceğidir. İkincisi ise, birincisiyle birlikte, bu şekil ve figürlerin halk sağlığını vurgulamaya yönelik olduğu ve figürlerin bulunduğu çeşme ve hamam gibi halka açık hizmet alanlarının ihtiva ettiği suların şifalı olduğudur. Yine köprü vb. gibi kamu hizmeti veren yapıların üzerindeki hayvan figürlerinin, belirli hastalıkların yaygınlığına/yayılacağına ve söz konusu bu hayvanlarla ilgili ürünlerin belirli terkiplerde tüketilmesinin çeşitli hastalıkları iyileştirdiğine ilişkin toplumsal mesaj vermeye yönelik olabileceğidir.

Niksar'da halen ziyaret edilir bir şekilde varlığını koruyan "kazan göl"ün salgın hastalıklara karşı bir uyarı niteliği taşıdığını düşündüğümüz yılan figürü ile temsil edilmesi, aynı şekilde yukarıda belirtildiği gibi leylekli köprüdeki yılan figürü genel bir tıp sembolü olarak kullanılan yılan figürü ile örtüşmektedir. Bu benzerlikler yılanın sanatsal yada basit bir şekil olmadığını sağlık ve hastalık açısından bir toplumsal hatırlatma olduğunu düşündürmektedir.

Büyük hamamda bulunan güvercin figürü ise, etinin çok sıcak olması, tıbbi bakımdan önemsenen bir terkibe sahip olması ile ilgilidir. Etinin cinsel gücü artırdığına, kansızlığı giderdiğine, uyuşukluğa ve adale gevşekliğine, kalp hastalığına iyi geldiğine inanılması ile ilgilidir. Güvercin eti susam yağı ile pişirilerek yenirse böbrek taşlarının düşürülmesine, konuşma bozukluğunun giderebilmesine yaramaktadır. Güvercin kanı saç kepeklenmesini önlemekte, güvercin kemiği külü yanık yaralar üzerine konursa yaraları iyileştirebilmektedir. Söz konusu hamamı çekici kılan musluklardan dökülen su kazanlarının ön yüzeyinde güvercin ve genç kadın figürlerinin bulunmasıdır. Sözü edilen figürlerin aşkı ve sevgiyi temsil ettiği düşünülürse hamamın suyunun cildi güzelleştirdiği cinsel bazı hastalıkları önleyerek cinselliği artırdığı hatta kadınlarda mana poz dönemini geciktirdiği düşünülebilir.

¹¹Ekrem Saraçoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Otağ Yayınları, İstanbul, 1993

¹²Kemal Şahin, Danişmendîler Döneminde Niksar (1071-1178), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası, Niksar, 1999, s.78-

BİBLİYOGRAFYA

- Akar, H. & Güneş N. (202). Nıksar'da Vakıflar ve Tarihi Eserler, Nıksar Belediyesi Yayınları, Nıksar.
- Çal, H. (1995). Nıksar'da Türk Eserleri, Kültü Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Demir, N. (1999). Danişmendname, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası, Nıksar
- Dethlefsen, T. & Dahlke, R (2002). Hastalık İyileşmeye Giden Yoldur, (Çevirem, Berrin Bilgin Haznedar), Mozaik Yayınları, İstanbul.
- Doğuştan Günümüze büyük İslam Tarihi. (1988). Komisyon, Çağ Yayınları, İstanbul.
- Kasapoğlu, M. A. (1993). Sağlık Sosyolojisi, Türkiye'de Araştırmalar, sosyoloji Derneği, Ankara.
- Mascions, J. W. (2003). Juan nancarrow clarke, Linda M. Gerber, Sociology in canada, Healt and Medicine
- Melik Ahmet Danişment Gazi ve Danişmendname Sempozyumu Tebliğleri, Nıksar, Haziran 1995
- Nüfus ve Sağlık Araştırması 1998, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, (1998) Ankara.
- Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Sözlük, (1987) Türdav Yayınları, İstanbul.
- Özçelik, N. A. (2002). Sağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme, Birey Yayınları, İstanbul.
- Özçelik, S. (1990). Menafün-nas Dili Özellikleri Metin Söz Dizini, Malatya.
- Özçelik, S. (2001). Kitabü'l Mühimmat, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Özden, M. (1990). Sağlık eğitimi, Feryal matbaası, Ankara.
- Rahman, F. (1977). İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp, Ankara Okul Yayınları, Ankara.
- Sami, Ş. (1996). Kamusul Alan, 1316/6.c, s.4575, Tıpkı Basım, Ankara.
- Saraçoğlu, E. (1993). Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Otağ Yayınları, İstanbul.
- Şahin, K. (1999). Danişmentliler Döneminde Nıksar (1071-1178), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası, Tokat.
- Turan, O. (1990). Selçuklular tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Türkdoğan, O. (1991). Kültü ve Sağlık-Hastalık Sistemi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Türkiye İstatistik Yıllığı (2000). 1999 başbakanlık DİE